

MOLNÁR JÁNOS**Razziák a fővárosban****A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945–1948 között**

A második világháború végén a front átvonulása óriási károkat okozott Magyarországon. Az elhúzóódó harcok, majd a férfikéz hiánya miatt 1945-ben nagyrészt bevetetlenül maradtak a földek. Nem volt elegendő ló sem a szántáshoz, mert az átvonuló hadseregek elrekvirálták az állomány javát, illetve sok állat elpusztult a háborús viszonyok között. A harcok elvonulása után a megszálló szovjet hadsereg visszaélései, a katonák fosztogatása és a jóvátételként kirótt terhek még inkább súlyosbították a helyzetet. Ezek miatt sem 1945-ben, sem a következő években nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű élelmiszer a lakosság ellátására. Az országban álltak az üzemek, alig volt termelés. A kisipari és szolgáltató szektorban sem volt jobb a helyzet. Minden téren a hiány jellemezte ezt az időszakot, nem volt nyersanyag a termeléshez, nem volt elegendő ruha, cipő, ablaküveg stb. Különösen súlyos volt az ellátási helyzet Budapesten. Az élelmiszerekre és az alapvető ellátási cikkekre 1940-ben országosan bevezetett jegyrendszert továbbra is fent kellett tartani, egészen 1949-ig, a hároméves terv befejeztéig nyilvánításáig.

A hatóságok megpróbálták felülemelkedni a gazdaság minden területét megbénító hiányon. Rendeletek sorát hozták, hogy felülről, mesterségesen szabályozzák a piaci viszonyokat. Az 1945 ősztől mindjobban elszabaduló inflációt kézi vezérléssel, az árak maximálásával próbálták lassítani. A háborús hadigazdálkodáshoz hasonló rendszert kötött gazdaságnak nevezték. Ez az aprólékos, de cseppet sem ésszerű szabályozási rendszer szinte gerjesztette a törvénysértések számát. Ugyanakkor ez a folyamat a szabálytalanságok ellen küzdő hatóságoknak egyre tágabb teret kínált a beavatkozásra. Az 1945 őszen felállított gazdasági rendőrség tevékenysége is túlnyomórészt arra irányult, hogy a közellátás

és az egész gazdaság katasztrofális helyzetének orvoslására hozott rendeletek betartására kényszerítse a polgárokat.

A gazdasági rendőrség szervezeti felépítése

A gazdasági rendőrség 1945. szeptember 15-én, egy szombati napon kezdte meg működését a Wurm utca 3. számú épület hat helyiségében.¹ A mintegy 75 fővel alakult új szervezeti egységnek egyetlen rozszant gépkocsi állt a rendelkezésre. Ettől az új rendőri alakulattól várták a főváros egyre inkább káoszba fulladó ellátási helyzetének rendezését, ezért a korabeli sajtó az első naptól kezdve folyamatosan tudósított akcióiról. A gazdasági rendőrség 1948. december 15-ig, azaz mindösszesen három év három hónapig működött hivatalosan.²

A szervezet élére egy munkaszolgálatot is megjárta volt ügyvédet, Villányi András rendőr alezredest³ nevezték ki. Villányi, miután egységéből megszökött, 1944 decemberében jelentkezett a Tömpe András által Debrecenben szervezett politikai rendőrségbe. Szükség volt megbízható, jól képzett emberekre, így 1945 elején már alosztályvezetőként dolgozott. A Debrecenben szervezett politikai rendőrség már január végén felkültött egy kontingenst Budapestre. Villányi az első emberek között utazott, s 1945 nyarán már a rivális szervezetként indult Péter Gábor-féle Politikai Rendészeti Osztály tagja a fővárosban. Ősszel a gazdasági rendőrség vezetőjének posztjára is Péter Gábor javasolta.

A gazdasági rendőrség nem fejlődött különösebben nagy szervezetté, fennállása alatt végig egy központtal működött. Állománya 1945 decemberében 163 fő volt, 1947-ben pedig 234–295 ember között ingadozott a létszáma. Legtöbb tisztviselője nem régi detektív volt, hanem más foglalkozási ágakból került át. A gazdasági rendőrség hivatalosan mindvégig a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysághoz tartozott, kezdetben az egyik osztálya volt (Gazdasági Rendészeti Osztály – GRO), majd a BRFK 1947-es átszervezésével ügyosztállyá alakult át (Gazdasági Rendészeti Ügyosztály – GRÜ).⁴

¹ Ma Szende Pál utca. A gazdasági rendőrség központja később átkerült a Vigyázó Ferenc utca 8.-ba.

² A BRFK Gazdasági Rendészeti Osztályának megalakításáról mindeddig nem került elő hivatalos dokumentum.

³ Villányi Andrást 1945. november 15-én léptették elő rendőr ezredessé. *Rendőrségi Közlöny*, I. (1945. nov. 15.) 10. sz. 209.

⁴ 1947. január 1-jétől a Budapesti Főkapitányságon az addigi osztályokat ügyosztály elnevezésű részlegek váltották fel. *Magyar Közlöny*, 1946. december 25. 295. sz. 1–2.; *Rendőrségi Közlöny*, III. (1947. január 1.) 1. sz. 4.

A gazdasági rendőrség valójában nagy függetlenséget élvezett, a budapesti rendőrfőkapitány alá rendelése formális volt; Villányi András ténylegesen csak a mindenkori belügyminiszternek tartozott beszámolni.

A miniszteren kívül a belügyminisztérium rendőrségi ügyekkel megbízott államtitkárának volt a legszorosabb kapcsolata a szervezettel és a legnagyobb rálátása a gazdasági rendőrség ügyeire. A GRO kiemelt szerepét jelzi az is, hogy az oda beosztott detektívek magasabb fizetést kaptak, mint a többi osztály munkatársai. A később vetélytárssá vált politikai rendőrség berkeiben is tisztában voltak azzal, hogy a GRO detektívjei jobb javadalmazást kapnak, mint saját szervezetük – szintén kivételezett – emberei.⁵

A gazdasági rendőrség illetékességi területe és létrehozásának okai

A Budapesti Főkapitányság osztályaként a gazdasági rendőrségnek hivatalosan csak Nagy-Budapest területére lett volna befolyása. Ennek ellenére kezdettől fogva vidéken is indított razziákat, mivel országos gazdasági rendészeti szerv nem létezett. A központ hatáskörének hivatalos kiterjesztése érdekében először a nagy-budapesti terület 23 kerületi, illetve peremkerületi kapitányságán kezdték meg a gazdasági rendészet megszervezését. A kerületi rendészeti részlegek létrehozásáról a budapesti főkapitány 1946. március 11-én kihirdetett napi parancsában döntött.⁶ A feladattal megbízott kerületi detektívek formálisan nem alkottak önálló egységet, hanem a kerületi kapitányságok bünyügyi nyomozócsoportjain belül működtek. A nyomozókat Villányi döntése alapján helyezték át a GRO központi állományából a kerületi részlegekhez. Ezeket a beosztottakat fegyelmi és szolgálati szempontból a bünyügyi nyomozócsoport vezetőjén keresztül a kerületi rendőrkapitánynak rendelték alá. Nyomozati utasításukat azonban a Gazdasági Rendészeti Osztálytól kapták. Ha hatáskörükbe tartozó bűncselekményt észleltek, először jelentést tettek róla a GRO-központnak, majd az onnan kapott utasítás alapján megkezdték a nyomozást.

A háború után a gazdasági rendőrség budapesti központja nehezen tudta ellátni a vidéki feladatait részben a rossz közlekedés, részben a gépkocsihiány miatt. Az sem volt szerencsés dolog, hogy a Budapesti

⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 2.1. – I/11 (V-142 720/1.) és 2.1. – I/11 (V-142 753.) Korda György vallomásai.

⁶ Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXIV. 1. 24. d. 1. cs.

Főkapitányság egyik osztálya a Vidéki Főkapitányság területén folytatózott nyomozásokat és ellenőrzéseket. Az ország minden részén tapasztalható anarchikus közellátási állapotok azonban megkívánták az állandó vidéki gazdasági rendészet létrehozását.

Az ügy megoldásaként 1946. augusztus 1-jén kiterjesztették a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának⁷ és a vármegyei főkapitányságok Politikai Rendészeti Osztályainak hatáskörét a gazdasági rendészeti feladatok ellátására is.⁸ Ezzel egy időben a GRO állományából 56 embert áthelyeztek az említett osztályokra. A vármegyei főkapitányságok politikai rendészeti részlegeire megyeszékhelyenként átlag négy detektív jutott, akik megkezdhették a helyi csoportok kialakítását. Tehát a nagy-budapesti gazdasági rendészetekhez hasonlóan a vidéki apparátus is egy másik rendőri szervezeten belül jött létre, gyakorlatilag a gazdasági rendőrség budapesti központjának alárendelt nyomozókból.

1946 októberében egyesítették a vidéki és fővárosi politikai rendőrséget. Az átszervezés során a Tömpe András-féle vidéki politikai rendészeti osztályok beleolvadtak az újonnan létrehozott Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályába (ÁVO), melyet Péter Gábor irányított.⁹ A gazdasági rendészeti feladatokkal megbízott nyomozók azonban az utolsó pillanatban átkerültek a helyi bűnügyi osztályokhoz.¹⁰ Ezt a „kimenekítést” nemcsak a hatásköri viták miatt a két szervezet között kialakult versengés indokolhatta, hanem szerepet játszhatott benne az aluliszolázott, szegény származású és ellenségeskedő természetű Péter Gábor és Villányi, az úri allűrjeiről elhíresült középosztálybeli diplomás ügyvéd között kialakult személyes ellenszenv és rossz viszony is.

A gazdasági rendőrség tevékenysége a levéltári források és a napilapok tükrében

A gazdasági rendőrség akcióiról naponta tudósítottak az újságok, a levéltárakban azonban kevés a szervezettel kapcsolatos dokumentum. 1945-ből – jelenlegi ismereteink szerint – nem maradt fenn olyan irat,

⁷ 1946 októberéig, az ÁVO létrejöttéig, külön működött a Péter Gábor vezette budapesti Politikai Rendészeti Osztály, illetve a Tömpe András vezette vidéki Politikai Rendészeti Osztály.

⁸ Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-B-1-r (1947) 55. d. 586. (A rendelet száma: 505 651/1946. IV.-12-a B. M.)

⁹ PALASIK Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: GYARMATI György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Történeti Hivatal, Budapest, 2000. 33–55.; lásd még 533 900/1946. BM sz. rendelet. *Magyar Közlöny*, 1946. október 6. 228. sz. 3.

¹⁰ MOL XIX-B-1-r (1947) 55. dob. 586. (A rendelet száma: 516 441/1946. IV.-1-a B. M.)

amely a gazdasági rendőrség feladatkörét körülírta, meghatározta volna. Az első ilyen jellegű dokumentum 1946 decemberének végén, az államrendőrségen belül zajló átszervezések során keletkezett.

Az átszervezésről megjelent, 1947. január 1-jén életbe lépett közlemény meghatározta a Gazdasági Rendészeti Ügyosztály feladatkörét, és felsorolta, mely esetekben végezhet nyomozást. Ide tartoztak a közélettel, közellátással, közszükségleti cikkekkel való visszaélések; a forint értékállóságát veszélyeztető cselekmények (például az árdrágítás), és olyan, a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények, mint például a készletbejelentés elmulasztása, áruk engedély nélküli vagy az engedélytől eltérő forgalomba hozatala, a csempészség, illetve a külföldi fizetési eszközök, értékpapírok, külföldi eredetű arany, külföldi bankszámla bejelentésének és letétbe helyezésének elmulasztása. Feltételezhető, hogy ez a feladatkör – a forint értékállóságának védelmére vonatkozó rész kivételével – többé-kevésbé megegyezhetett az 1945-ös megalakuláskor kitűzött célokkal.

A gazdasági rendőrség tevékenységéről az osztály havi bontású jelentéseiből tudhatunk meg többet, bár ilyen iratok is csak 1947-ből maradtak fenn. Ezek a dokumentumok tartalmazzák, hogy adott hónapban hány ügy volt, és ezekből mennyit minősítettek büntettnek és mennyit vétségnak. Az iratokban szerepel továbbá az, hogy a nyomozást lezárva hány esetet küldtek át az államügyészséghez, és hány embert vettek őrizetbe. A havi jelentések végén felsorolták a fontosabb eseteket, a bűnösök nevének feltüntetésével és az elkövetett büntett rövid ismertetésével.

A statisztikai típusú megközelítést segítik azok a kéthetente készített összesítő kimutatások, amelyek közlik az osztályon addig iktatott ügyek pillanatnyi számát. A kimutatás tartalmazza az elintézett és elintézetlen ügyeket, valamint azt, hogy melyeket küldték ezek közül az államügyészségre, és melyeket sorolták be csak kihágási vétségnak.¹¹

Ezek alapján a GRO által iktatott ügydarabok száma 1945-ben 3215, 1946-ban 13 795, 1947. január 1.–június 22. között 4083 volt. 1947. június 22-ig a gazdasági rendőrségnek 21 093 ügye volt, ebből 20 360 eset került az államügyészséghez.¹²

Az ügyek, ha bűncselekménynek minősültek, a nyomozás lezárása után szinte mindig a GRO „külön bejáratú” ügyészségéhez kerültek. Ez a szervezet a Szent István körúton lévő Valutaügyészség, hivatalos nevén a Budapesti Államügyészség Fizetési Eszközökkel Elkövetett Bűncselek-

¹¹ Szórványosan fellelhetőek többek között a BFL XXIV. 1. 24. d. vagy a PIL 274. f. 11/8. ő. e.

¹² BFL XXIV. 1. 24. d.

mények Osztálya volt. Az itt dolgozó államügyészek fogalmazták meg a nyomozati anyag és a gazdasági rendőrség indítványa alapján a vádat. A vádemelés leggyakoribb oka az árdrágítás, a lánckereskedelem („lán-colás”), az árukészlet bejelentésének elmulasztása, csempészés, valuta-üzérkedés volt, illetve valuta bejelentésének elmulasztása.

Vádemelés után az ügyek az Uzsorabíróság elé kerültek. Az így elnevezett igazságszolgáltató szervet 1945 őszén hozták létre, s kizárólag gazdasági jellegű bűncselekményekkel kapcsolatban hozott ítéletet. A tárgyalásokat többnyire gyorsított eljárással folytatták le. Villányi András szervezetének hatalmát mutatja, hogy az Uzsorabíróság felmentő ítélete ellenére néha előfordult, hogy a gyanúsnak talált személyeket a gazdasági rendőrség mégis internáltatta.

Mint említettem, a levéltárakkal ellentétben a gazdasági rendőrség munkájáról bőséges anyag található a korabeli újságok – főként a bulvárujságok – tudósításaiban. Az inséges idők a közellátást a figyelem középpontjába helyezték, és a helyzet normalizálására tett bármely kísérlet felkeltette az emberek érdeklődését. A látványos nyomozásokról szóló beszámolók növelték az olvasótábort, ezért a lapok szívesen közöltek ilyen témájú cikkeket. Villányi András mindig tudatosan használta a nyilvánosságot szervezete népszerűsítésére. E célból a GRO bőségesen informálta a sajtót az ellenszenves „nyerészkedők” ellen folytatott harcáról. A pórul járt feketézőkről, árdrágítókról szóló tudósítások némi- leg tompították a nélkülszű lakosság elégedetlenségét. Sok ember szívesen olvasott a feketepiacon megtollasodott „nepperek” letartóztatásáról, a törvénytelen tranzakciókról szóló leírásokban pedig némi magyarázatot találhatott arra, miért üresek a pultok.

A hírveréssel Villányi András szervezete sikerességének képét igyekezett elültetni a köztudatban. A normális közellátási állapotok visszaállításáért eredményesen küzdő gazdasági rendőrség mítoszának kialakítása azonban Villányi feletteseinek is érdekében állt. A szervezet – mint a korszak minden belügyi egysége – megalakulásától kommunista befolyás alatt állt. Villányi András a Magyar Kommunista Párt tagja volt, ahogy a belügyminiszterek és a rendőrség felügyeletével megbízott államtitkárok is. A razziákról szóló harsány beszámolók ezért jó reklámot jelentettek a Belügyminisztériumnak, és ezáltal kedvező fényt vetettek a mögötte tornyosuló Magyar Kommunista Pártra, amely akkoriban hirdett harcot „a gazdasági helyzet hiénái” ellen. Szükségük is volt a sikerre, hogy igazolják a párt szigorú gazdasági politikáját, és egyben demonstrálják saját embereik alkalmasságát a feladatra. Az MKP vezetői ezért megkövetelték a gazdasági rendőrségtől a látványos sikereket. 1945 de-

cemberében azonban Villányi András nagymértékben átszervezte a Gazdasági Rendészeti Osztályt, és ez idő alatt a GRO aktivitása csökkent. Elmaradtak az újságokból a szenzációs leleplezések és rajtaütések hírei is.

A kommunista párt vezetősége gyorsan reagált. Farkas Mihály – aki éppen a rendőrség felügyeletével megbízott belügyi államtitkár is volt – a hírek hiánya miatt alaposan legorombította Villányi Andrást. Megállapította, hogy a gazdasági rendőrség nem folytatja kellő eréllyel a harcot „gazdasági vonalon”, nem tesz eleget annak a feladatának, hogy „lejártsa a leplet a nagy adócsalókról, nagystílű szabotálókról, csempészekről”, majd közölte, hogy az utóbbi időkben hiányolta a megfelelő publicitást a sajtóban, ami megmozgathatja a közvéleményt.¹³

A nyilvánosság kedvért a gazdasági rendőrség gyakran azt is megengedte a rendőrségi ügyekre szakosodott újságíróknak, hogy megfigyelőként részt vegyenek a nagyobb razziákon.

A kommunista pártlapon, a *Szabad Népen* kívül a koalíciós időszakban öt bulvárlapnak is tekinthető jelentősebb napilap jelent meg Budapesten. Ezek közül a kiscgazda *Kis Újság*, a Supka Géza-féle polgári demokrata párti *Világ* inkább pártlapnak nevezhető, míg a szociáldemokrata *Világosság*, valamint a kommunista *Szabadság* és *Magyar Nap* inkább pártfinanszírozású bulvárlapnak számított. A bulvárjellegből adódóan ezek az újságok nyilvánvalóan eléggé megbízhatatlan források. A műfajból adódó „lezserség” és a mindennapi szenzáció szükségessége miatt a tudósításokban gyakoriak voltak a névelírások, a légből kapott számok. A cikkeket ráadásul erősen átítatta a lap politikai irányultságának megfelelő ideológia, de ezek így is nélkülözhetetlenek a gazdasági rendőrség történetének kutatásához. A gazdasági rendőrségre jellemző általános irathiány ellenére a 1947-es év jelentősebb ügyeiről fennmaradtak az osztály havi jelentései. Ezekről az ügyekről ugyanekkor újságcikkek is megjelentek a korabeli lapokban, így lehetőség van a kétfajta forrás összevetésére. A vizsgált időszak – 1947 januárja és áprilisa között – fontosabb GRO-ügyeiről olvasni lehetett a *Világosság* számaiban is. Néhány keresztnevet elírtak, a számok se mindig egyeztek, de a száraz és rövid jelentés ily módon mégis kiegészült, az úgy hátterét pedig felfedte az újságcikk.

A fent említett jelentések, az újságcikkek és egyéb levéltári források alapján viszonylag teljes képet lehet alkotni a gazdasági rendőrség tevékenységéről. A szervezet leglátványosabb megmozdulásai mindenkép-

¹³ ÁBTL 2.1. – I/11 (V-150 347)

pen a razziák voltak. Alábbiakban a számtalan akcióból az érdekesnek, jellemzőnek tartott eseteket emelem ki a GRO fontosabb feladatai szerint csoportosítva, egyfajta korfestő elemként a háború utáni évek történetének megértéséhez.

Az árdrágítás, a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények

A közélettel való kapcsolattal, a közellátással és általában a közszükségleti cikkekkel való visszaélések leggyakoribb esete az árdrágítás volt, amikor az eladók az engedélyezettnél magasabb áron próbáltak túladni az áruikon. Az árdrágítók állandó bűnbakjai voltak a korabeli rendszernek, a hivatalos álláspont és a közvélemény szerint is ők idézték elő manipulációikkal a folyamatos áruhiányt, miattuk emelkedtek napról napra az árak. A hatóságok az infláció és az áruhiány miatti áremelkedéseknek mestersegesen próbáltak gátat szabni.¹⁴ A rendeletekben megszabták az adott árucikk kötelező nagykereskedelmi árát. Például az 1945. augusztusi ármaximalizálás idején a nagykereskedelmi árhoz legfeljebb 30%-os hasznot tehetek hozzá a kiskereskedők. Figyelembe véve a gyorsan értéktelenedő pénzt, ezek a rendelkezések éles ellentétben álltak a kereskedők, piaci árusok, kistermelők érdekeivel, akik a munkájukból próbáltak megélni, és természetesen szeretettek volna némi haszonra is szert tenni.

Az árdrágítás súlyos büntetettnek számított; az elkövetőre, „ha cselekményével a közellátás érdekét súlyosan veszélyeztette”, 1945 augusztusától akár halálbüntetés kiszabását is kérhette az ügyészség.¹⁵ A gazdasági rendőrség kezdettől fogva igen gyakran járt el árdrágítási ügyben. Nyomozói inkognitóban próbavásárlásokat végeztek az üzletekben és a csarnokokban. Az ellenőrzéseken lebukott kereskedők árúját lefoglalták. 1945–1946 körül az árukat többnyire a Közellátási Hivatal raktáraiba szállították, de időnként megesett a helyszíni kiadás is hatósági áron.

1946 nyarára, a világrekordot döntő infláció miatt az addigi ármaximalizáló rendeletek már túl lassan léptek érvénybe a pénzromlás mértéké-

¹⁴ A 9690/1945. ME sz. rendelet alapján az áralakulás irányítása és ellenőrzése, valamint az ezzel kapcsolatos intézkedések meghozatala a közellátásügyi miniszter hatáskörébe tartozott. (*Magyar Közlöny*, 1945. október 21. 157. sz. 2–3.)

¹⁵ Az árdrágító visszaélések büntetésének szigorítása tárgyában hozott 6730/1945. ME sz. rendelet alapján. *Magyar Közlöny*, 1945. augusztus 19. 106. sz. 3. (Ilyen vád alapján hozott halálos ítéletről azonban nem tudunk a korszakból.)

hez képest, ezért június végére bevezették a napi árrögzítést. A minden hajnalban megszabott nagykereskedelmi árakhoz 50%-os bruttó haszonkulcsot engedélyeztek; ezt a gazdasági rendőrség nyomozói napközben ellenőrizték a piacokon és csarnokokban. Az eladók által bemutatott nagykereskedelmi számlák áraihoz hozzáadták a haszonkulcsot, és összehasonlították a feltüntetett árral. Júliusban a GRO felállított egy 51 tagú vásárcsarnok-ellenőrző csoportot, amely csak az árakat ellenőrizte a pengő utolsó napjaiban.¹⁶ A hatóságok erőfeszítései és a gazdasági rendszet árellenőrzése dacára ekkorra már teljesen összeomlott az ellátás. Az árak naponta tízszeresükre emelkedtek, a pengő gyakorlatilag már nem funkcionált, a termékek pedig ha egyáltalán voltak a piacon, már délre eltűntek. Pénzforgalom helyett beállt a cserekereskedelem, pénz helyett áruval fizettek – például tojással.

A forint bevezetése után sem szűnt meg az árdrágítók elleni harc. Az újságok szinte naponta közölték, hogy a gazdasági rendőrség éppen hány embert tartóztatott le. A helyzet megoldatlanságát jelzi, hogy 1946 őszétől vidéken, majd 1947 márciusától Budapesten működésbe lépett az Országos Árfelügyelet, amely több száz árellenőrt foglalkoztatott.¹⁷

Szintén gyakori esetek voltak az úgynevezett közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények: például a készletgazdálkodás jogszabályainak be nem tartása, a készletbejelentés elmulasztása vagy az áruk engedély nélküli, illetve az engedélytől eltérő módon való forgalomba hozatala.

Előfordult, hogy a közellátási rendeletekben megszabott, de alacsonynak tartott árak ellen védekezve a kereskedők visszatartották az árut a pult alatt. Remélték, hogy a legközelebb megszabott ár magasabb lesz, és így nagyobb haszonnal adhatják el termékeiket, vagy sikerül feketén vevőt találni rá, aki a hiánycikkért többet is hajlandó fizetni. A hatóságok a pult alóli értékesítés és az áruvisszatartás megakadályozására előírták, hogy a kereskedők jelentsék be árukészletüket. A detektívek pedig többnyire „bizalmas információ” – vagyis névtelen feljelentés és besúgás – alapján kiszálltak a kereskedőkhöz, és ellenőrizték a raktáraikban felhalmozott készleteket. A fellelt árut csak össze kellett vetni a bejelentett áruk listájával, és máris kiderült a szabálytalanság. Ilyenkor árurejtegetés, az árukészlet bejelentésének elmulasztása miatt indítottak vizsgálatot. A nyomozók módszereihez tartozott, hogy az üres pultú boltban valamilyen hiánycikket próbáltak venni, majd az elutasítás után megfigyelés alá vették a helyet. A boltos többnyire csak az ismert ügyfeleket

¹⁶ *Kis Újság*, 1946. július 21. 4. „Vásárcsarnok ellenőrző-csoportot...” kezdetű tudósítás.

¹⁷ Vidéken letörték az árdrágítást és a feketézést. *Világosság*, 1947. március 19. 6.

szolgált ki pult alól, természetesen a hivatalosan megszabott árnál magasabb összegért. Ilyenkor a lesben álló rendőrök rajtaütöttek az üzletből távozó vevőn, és a szatyorban gyakran ott volt a bizonyíték, a kereskedő által letagadott áru.

1945 decemberében, a pengőbankjegyek felülbélyegzése idején is elszaporodtak az áru-visszatartás esetei.¹⁸ Az akkor hozott rendelet szerint az 1000, 10 000 és 100 000 pengős címletű bankjegyeket hivatalos bélyeggel kellett megjelölni. Így ezek névértékükön törvényes fizetési eszközök maradtak, míg a felül nem bélyegzett bankjegyek névértékük negyedét érték január elsejéig, azután megszűntek fizetőeszközök lenni. A ráragasztandó bélyegek ára háromszorosa volt a bankjegy értékének (például a 100 000-res bankjegyhez egy 300 000 pengős bélyegre volt szükség). A pénz értéke így gyakorlatilag a negyedére csökkent.

A budapesti üzletek 90%-a a rendelet életbeléptekor nem nyitott ki, illetve áruhiányra hivatkozva nem szolgált ki a vevőket. A gazdasági rendőrség ekkor nagyszabású razziát indított, hogy a boltosokat rákényszerítse az árusításra. Kinyitatták a boltokat, és ahol állítólag kifogyott az áru, ott átvizsgálták a raktárt. Nagy helyszíni bírságokat szabtak ki, és sok esetben bevonták a lebukott kereskedő iparendélyét.¹⁹

A korszakban rendkívül bürokratikus szabályozták volt a nagykereskedelmet. Ezt jól szemléltethetik a burgonyaárusítás feltételei. Milyen engedélyekre volt szükség egy ilyen átlagosnak mondható árucikk beszerzéséhez és eladásához?

1946 februárjában a burgonyát 50 kilogrammig lehetett engedély nélkül szállítani. Az ekkor hozott rendelet szerint burgonyát nagykereskedelmi forgalomba hozatal céljából csak olyan, iparjogosítvánnyal rendelkező felvásárló-kereskedő vásárolhatott, aki a Burgonyahivattaltól vagy annak kirendeltségeitől szállítási engedélyt kapott. Kizárólag olyan felvásárló jutott szállítási engedélyhez, aki kötelezte magát, hogy az általa megvásárolt burgonya meghatározott százalékat szabott áron a közellátás rendelkezésére bocsátja.²⁰

Az ilyen típusú rendeletek körülményessé és ráfizetéssé tették a felvásárlást, sokan ezért is próbálkoztak a feketézéssel. A főváros határainál tartott országúti rakományellenőrzéseken nagyon sok felvásárló és termelő bukott le az engedélyek hiánya miatt. Ezekben az esetekben a rakományt

¹⁸ 12 000/1945. ME sz. rendelet. *Magyar Közlöny*, 1945. december 19. 204. sz. 1–2.

¹⁹ Razzia a lezárt redőnyök mögött. *Kis Újság*, 1945. december 20. 2.

²⁰ A burgonya forgalmának és felhasználásának újabb szabályozása tárgyában hozott 10 080/1946. KM sz. rendelet. *Közellátási Szemle*, 1946. február 10. 3. sz. 3.

a járművel együtt lefoglalták. Az engedélyezések bürokratikus tengerében azonban számtalan kiskapu nyílt. Az illetékes hivatalokban gyakran akadtak megvesztegethető emberek. Az ilyen jellegű engedélyekkel való visszaélés és üzérkedés is a gazdasági rendőrség feladatait szaporította.

Luxusellenes intézkedések

A nyomorgó lakosság kedélyének javítására Gerő Ernő kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter, a kommunista párt egyik gazdasági szakértője azt javasolta, hozzanak luxusellenes intézkedéseket. 1945 októberében bezáratták a fényűző kávéházakat és lokálokat.²¹ Ideiglenesen megtiltották, hogy a vendéglőkben hal kivételével bármilyen húsfélt felszolgáljanak.²² A pékségekben tilos volt a meghatározott arányú lisztkeverékből készült kenyéren kívül bármilyen pékárut – zsemlet, kiflit, perecet stb. – sütni. A rendeletek betartásának ellenőrzése szintén a Gazdasági Rendészeti Osztály feladatait szaporította. A vendéglőkben jó módú vendégnek álcázott detektívek rendelték a pult alól borsos áron kínált húsos ételekből, és ha megkapták a kért finomságokat, bezáratták a helyiséget. A liszthiányos időkben a finompékárut szintén a luxusételek közé soroltattak. Nemcsak a pékek, de egyéb vendéglátóhelyek sem süthettek ilyesmit. Könnyen becsukhatták azt a kávéházat is, ahol ezekben az időkben a pénzesnek tűnő vendégnek a kávé mellé egy „tiltott” zsemlet is felszolgáltak.

A hústilalom még az inflációs időszak végén is érvényben volt. A gazdasági rendszet 1946. június 25-én teljes apparátusával nagyszabású razziát tartott a budapesti húsfelszolgálási tilalom betartásának ellenőrzésére. Az eredmény: további intézkedésig számos ismert éttermet és kávéházat bezárattak. Az indoklást a sajtóban is közzétették, miszerint: „az ország gazdasági érdekeinek megsértésén kívül a fenti éttermek a drága húsfélék kiszolgálásával annak a rétegnek kedveztek, amelyik a legtöbb esetben illegális forrásokból szerzett jövedelmek segítségével a kért horrorális árakat meg tudják fizetni. [Sic!] A szellemi és fizikai dolgozók számára elérhetetlen ételneműek tartásával egyben a társadalmi békét és köznyugalmat is veszélyeztették.”²³

²¹ Az ideiglenes nemzeti kormány 9520/1945. ME számú rendelete: „Az ország egész területén a fényűző vendéglátóipari üzemek bezárása tárgyában.” *Magyar Közlöny*, 1945. október 16. 152. sz. 6.

²² A közellátásügyi miniszter 106 500/1945. KM sz. rendelete. *Magyar Közlöny*, 1945. szeptember 15. 127. sz. 3.

²³ Bezárták a Hanglit hat másik étteremmel együtt. *Kis Újság*, 1946. június 28. 3.

1947-ben a lisztellátást még mindig nem sikerült megoldani. Mivel nem volt elegendő kenyérgabona, február 1-jétől hús deagrammra csökkentették az alap kenyérfejadagot. Sokan (például kereskedők, háztartásbeliek stb.) csak tizenöt deagrammos fejadagra voltak jogosultak. Ugyanakkor maximum öt kilogramm lisztet volt szabad egy háztartásban tárolni, az öt kilón felüli liszt után a fölös mennyiségnek megfelelő számú kenyér-, illetve lisztszelvényt kellett leadni. A fokozódó beszállítási és az amerikai gabonaszállítmányok miatt tavasszal javult a liszthelyzet. A *Világosság* örömmel állapította meg cikkében: „Hosszú idő óta március volt az első hónap, amikor az élelmiszerjegyekre kiadták az egy kiló húszdekás finomliszt fejadagot.”²⁴

A csempészet elleni küzdelem

A közszükségleti cikkek engedély nélküli kivitele és behozatala, vagyis a csempészet elleni küzdelem szintén a Gazdasági Rendészeti Osztály feladata volt.

A háború utáni általános áruhiány, amely Magyarország és a környező államok gazdaságát jellemezte, az export-import vállalkozásokat az egyik legjövedelmezőbb kereskedelmi ágazattá tette. A korszak zilált közrendészeti állapota kedvezett azoknak, akik ezt a tevékenységet illegálisan – mint csempészek – óhajtották űzni.

A koalíciós korszak éveit a csempészet virágkorának tekinthetjük. Az újságok tele voltak a szervezett nemzetközi csempészbándákról szóló hírekkel, és a fővárosi hatóságok is szívesen hivatkoztak arra, hogy a közellátás nehézségeit a bandák káros tevékenysége okozza. Amikor nem jutott Budapesten elegendő burgonya a fazekakba, olyan híreket szivárogtattak ki, „hogy az országot óriási tőkével dolgozó szervezett és egymással együttműködő csempészbandák hálózák be”, illetve „naponta harminc vagon élelmiszert csempésznek külföldre”.²⁵

Természetesen nem a csempészet volt a fennálló áruhiány legfőbb oka. Ennek ellenére a nagyszabású csempészakciók híre jórészt megalapozott volt. 1945 októberében például eltűnt a pesti piacokról a gyufa, és ha mégis sikerült néhány dobozzal felhajtani, sokat kellett fizetni értük. A gazdasági rendőrség nyomozást indított az ügyben, és sikerült lebuktatni egy feketézőcsoportot, amelyek Lengyelországba csempészték ki

²⁴ Mától kezdve tiszta búzakenyeret eszünk. *Világosság*, 1947. április 1. 2.

²⁵ Megindult a kíméletlen harc a kartellba tömörült csempészbandák ellen. *Szabad Nép*, 1945. október 3.

nagy mennyiségű gyufát. Az akció során az újságok szerint 1,6 millió doboznyit (!) foglaltak le.²⁶

A korabeli csempészek jó része Ausztria és Magyarország között tevékenykedett, kihasználva a két ország árai közötti eltéréseket. Magyarországról többnyire élelmiszert, például zsírt, lisztet, margarint szállítottak teherautón Bécsbe, ahol ezek ellenértékéért dollárt és aranyat, valamint különböző hiánycikkeket vásároltak és juttattak el Budapestre. 1946 júliusában az újságok szerint báró Podmaniczky Félixet és „arisztokrata aranyifjú” társait buktatta le a gazdasági rendőrség mint csempészeket. Az őrizetbe vettek hónapokon keresztül szállítottak illegálisan élelmiszert Bécsbe, ahol luxusautókat vettek és csempészték Magyarországra.²⁷ Podmaniczkyt, az „ismert filmes bárót” az Uzsorabíróság később tizenöt év fegyházbüntetésre ítélte árucsempészés miatt, bűntársait, Villányi Istvánt tizenöt évre, gróf Festetich Ernőt hét évre, Cziráky Lászlót két és fél évre ítélték. A védők azonban fellebbezést nyújtottak be, így a budapesti tábla megsemmisítette az ügy elsőfokú ítéletét, és az Uzsorabíróságot új eljárásra utasította.²⁸

Az egyik legjovédelmezőbb hazai kiviteli cikk – feketén és törvényes úton egyaránt – a cigaretta volt. A három leggyakoribb honi cigaretta-márka: a durvább „Munkás”, a standard „Magyar” és a legjobb minőségű „Virginia” közül az utóbbi kettő külföldön is népszerű volt. 1946 májusában egy újságcikk arról tudósított, hogy a magyar cigaretták nagyon népszerűek Bécsben. A tudósító szerint az osztrák fővárosban mindenütt ezt szívták. A csempészcigaretták teherautókon, mezei utakon kerültek Ausztriába, ahol Bécs határában a hatóságok szokás szerint csak a jármű okmányait ellenőrizték, a rakományét nem. A magyar csempészek törzshelye az osztrák fővárosban a Café Böckhauser volt.

Azt, hogy miért érte meg a cigarettafuvar, az újságíró az árak és árfolyamok közzétételével magyarázta. Száz szál cigaretta ára akkoriban Bécsben 1 dollár 10 cent, míg Budapesten csak 45 cent volt. A csempészek a cigarettát schillingért adták el (Bécsben 1 dollár 140, míg Budapesten 180 schilling volt). A schilling feléért dollárt, a másik feléért árut vettek, amelyet azután Magyarországra csempészték.²⁹

Megesett azonban az is, hogy a cigarettát jobban megérte itthon értékesíteni. 1947 februárjában a gazdasági rendőrség befolyással való üzér-

²⁶ Leleplezték a 100 pengős gyufa drágítóit. *Szabad Nép*, 1945. október 12.

²⁷ A „Soronkívül tárgyalják...” kezdetű tudósítás. *Kis Újság*, 1946. július 3. 3.

²⁸ „A tábla új eljárásra utasította...” kezdetű tudósítás. *Világosság*, 1947. január 28. 4.

²⁹ A fekete Magyar és Virginia cigaretta kalandos útjai az osztrák fővárosban. *Kis Újság*, 1946. május 5. 5.

kedés miatt letartóztatta Petrovics Simon miniszteri tanácsost, az állami monopóliummal rendelkező Dohányjövedék vezérigazgató-helyettesét. „Nyílt titok volt a Dohányjövedéknél, hogy exportcigaretta engedélyeket, dohányszállításokra és beszerzésekre szolgáló engedélyeket, csereüzleteket és külföldi cigaretta beszerzéseket el lehet intézni – ha tudják a módját – írta a *Világosság*. – Köztudomású volt az utóbbi hónapokban, hogy az export-cigaretták jórésze nem kerül külföldre, hanem belföldi vállalkozók hozzák forgalomba. Míg a trafikosok tíz százalékos jövedelemben részesülnek a dohányneműek eladási árából, az export-cigaretták feketén való forgalomba hozatalával a vállalkozók és csempészek több mint száz százalékot keresnek.”³⁰

Valutabűncselekmények

A gazdasági rendőrség dolgát szaporították a valutával elkövetett – korabeli kifejezéssel „valutáris” – bűncselekmények is. 1945. október közepén rendeletet hoztak arról, hogy a lakosság 15 napon belül köteles bejelenteni a birtokában lévő külföldi fizetőeszközöket és értékpapírokat a Magyar Nemzeti Banknál. A bejelentési kötelezettség kiterjedt a lakosság tulajdonában lévő színaranyra és aranyérmékre is. A bejelentést követően a tulajdonosok kötelesek voltak átadni az értékeket a Magyar Nemzeti Banknak, a bank által megszabott hivatalos árfolyamon.³¹

Ezzel a rendelkezéssel az emberek egy időre elvesztették legális megtakarítási lehetőségeiket. A rohamosan értéktelenedő pengő mellett a „dezső” (vagyis az amerikai dollár), a svájci frank, az angol font, az osztrák schilling, sőt a szovjet rubel is szívesen látott pénz volt. Elterjedt, és a dollár mellett az egyik legmegbecsültebb befektetés volt a Napóleon-aranyak vásárlása. Azon szerencsések, akiknek módjukban állt megtakarítani valamit, vagy eladták valamilyen értéküket, a pénzügyi tranzakció során többnyire a fent említett valutákat használták. Sokan fizetéskor igyekeztek kis pénzük egy részén – akár csak néhány napra is – külföldi pénzt vásárolni. A valuta legalább a következő fizetésig vagy bevásárlásig tartotta az értékét. Nem úgy, mint az akkori pengő. A rendelet szerint azonban külföldi valutát birtokolni büntettnek számított.

³⁰ Példátlan panama Petrovics Simon dohányjövedéki vezérigazgatóhelyettes letartóztatásának hátterében. *Világosság*, 1947. február 14. 1.

³¹ Az ideiglenes nemzeti kormány 7160/1945. ME sz. rendelete. *Magyar Közlöny*, 1945. október 17. 153. sz. 1–2.

A GRO-nak a valutázók elleni módszereit jól mutatja a következő eset. 1945 novemberében, egy szombati éjszakán nagy razziát tartottak a főváros olyan ismert szórakozóhelyein, mint a „Palais de Dance”, a „Casanova” és a „Liberté”. A nyomozók hölgyekkel karöltve (a GRO-nak több női nyomozója is volt) beszivárogtak a helységbe, és mint vendégek elvegyültek, szórakoztak, fogyasztottak, a kollégáik pedig kívülről körbevették a helyiséget. A detektívek egy adott jelre, inkognitójukat felfedve, felszólították a vendégeket, hogy igazolják magukat. A szórakozóhelyen tartózkodókat megmotozták (a női vendégeknél ezt a detektív nők végezték). Foglalkozásukat és bevallott jövedelmüket összevetették a számlájuk szerinti fogyasztásukkal. Akiknél ez az összeg feltűnően nem egyezett a foglalkozásukkal, illetve nem tudták igazolni, hogy miből élnek, esetleg valutát találtak náluk, azokat bevitték. Akiknél látványosan nagy összegű készpénzt találtak, azok is idézést kaptak a gazdasági rendőrségre.³²

A bárokban, kávéházakban tartott razziákon a vendégek a náluk lévő külföldi bankjegyeket, illetve aranyat a földre szórták, vagy megpróbálták valahová elrejtteni, ezért motozáskor csak kevés embert értek valuta birtoklásán, a padlót viszont sűrűn borították az értékek. A tettenérés szempontjából eredményesebbek voltak az otthoni házkutatások, ahol az elrejtett pénz felfedezésével egyértelművé vált a leleplezés.

1946 februárjában az „Emke” kávézóban és a „Rose Mary” eszpresszóban tartottak razziát. A helyszínen megjelent Sólyom László budapesti rendőrfőkapitány és Villányi András is. Az akció folyamán 514 embert állítottak elő a rendőrségen. Ezekből, miután három szűrésen átestek, 499-et szabadon bocsátottak, közülük azért 116-ot behívtak tartós közmunkaszolgálatra. A benn tartott 15 emberből kilenc ellen eljárás indult, ketten a politikai rendőrségre kerültek, egy főt internáltak. Igen nagy mennyiségben foglaltak le külföldi valutákat.³³ Egy hírlapíró is részt vett a rajtaütéseken. Másnap *Megjegyzések egy razziához* címmel tette közzé meglehetősen kritikus benyomásait. Véleménye szerint nem szerencsés, hogy a gazdasági rendőrség detektívjei mindenkinben valutarejtegetőt látnak, noha az emberek nagy része csak egy kávé akar inni. Leírta az illegális valutákat kereső nyomozók módszereit: beszivárognak az eszpresszóba, fogyasztanak, majd hirtelen lezáratják a helyet, s mindenkit ellenőriznek. Levetkőztetik a gyanús személyeket, és meg-

³² A „Rose Mary” eszpresszóban tartott razziáról, illetve eredményeiről a „Női motozók a szombat éjjeli bárrazsián” című újságcikkben tudósítanak. (*Kis Újság*, 1945. november 20. 3.)

³³ A tegnapi razzia eredményei. *Kis Újság*, 1946. február 22. 3.

vizsgálják, hogy nincs-e valuta elrejtve a ruházatokban.³⁴ Bár az újságíró nem említi, nem ez lehetett a legtökéletesebb módszer, mivel az említett razzián az 514 előállított túlnyomó többsége ártatlannak bizonyult. Számos egyéb kávéházi razziáról szóló beszámoló alapján és az utánuk következő panaszokból úgy tűnik: a gazdasági rendőrség embereinek idővel kialakult az a módszere, hogy mindenkit bevittek a körbezárt szórakozóhelyekről. Megesett, hogy a pótkávéra, konyakra beugrott ártatlan, de peches többség is a főkapitányságon töltötte a fél éjszakát, megalázó körülmények között.

A gazdasági rendőrség politikai szerepvállalása

A gazdasági rendőrség, szokásos feladatain kívül politikai jellegű ügyekben is szerepet vállalt. Villányi András igen jó kapcsolatot alakított ki Rajk Lászlóval, aki 1946 márciusától belügyminiszter volt. 1946 decemberétől – a sok gyanúsított miatt – Villányi osztálya is részt vett a teljesen légből kapott összeesküvésről szóló, úgynevezett Magyar Közösség-ügy nyomozásában.³⁵ Életútinterjújában Horváth János, akkori kiskazda képviselő, az ügy egyik letartóztatottja is úgy emlékszik vissza, hogy a tárgyalás előtti kihallgatáson részt vett Villányi András és nőhány beosztottja is.³⁶

1947 elején már zajlott a Kiskazdapárt ellehetetlenítése. A gazdasági rendőrségnél is megnőtt az olyan ügyek száma, ahol az eljárásban érintett személyek kapcsolatba hozhatók voltak a Kiskazdapárttal. A só- és lisztkiutalásokkal kapcsolatos visszaélések és vesztegetés miatt februárban a gazdasági rendőrség letartóztatta a Közellátásügyi Minisztérium főosztályvezetőjét és két hivatali kollégáját, akik az engedélyekért ajándékokat fogadtak el.³⁷ A főosztályvezető, dr. Kendy Finálly István, Bárányos Károly miniszter után az egyik legbefolyásosabb hivatalnok volt a kiskazda irányítás alatt álló Közellátásügyi Minisztériumban.

A valutaosztály detektívjei az egyházi vezetők elleni koncepciók perekéből is kivették a részüket. A gazdasági rendőrség nyomozása ered-

³⁴ Megjegyzések egy razziához. *Kis Újság*, 1946. február 22. 3.

³⁵ BACZONI Gábor: Négy törvénysértő per utóélete. In: GYARMATI György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi korszakban*. Történeti Hivatal, Budapest, 2000. 285–313.

³⁶ *Horváth János-interjú*. Készítette: Tóth Pál Péter 1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 165. sz. 211–212.

³⁷ BFL XXIV. 1. 24. d.; Három feltűnő letartóztatás a közellátásügyi minisztérium nagy sópanamájában. *Világosság*, 1947. február 7. 31. sz. 1.

ményeként ítélték el valuta-bűncselekmény miatt két év fegyházra Ordass Lajos evangélikus püspököt 1948 szeptemberében.³⁸ A Földművelésügyi Minisztérium tisztségviselői ellen – szintén 1948-ban – indított koncepció per nyomozati részét a gazdasági rendőrség emberei végezték el. Az ügy eredetileg az ÁVÓ-ra tartozott volna, de Rajk László belügyminiszter nyomására át kellett adniuk a Gazdasági Rendészeti Ügyosztálynak. Emiatt a két szervezet között éles ellentét alakult ki.³⁹

Az újságok többnyire diadalittasan számoltak be a gazdasági rendőrség sikereiről, néha azonban a szervezet hírét csorbító esemény is megjelent a lapokban: „A legutolsó kávéházi razzia során elfogott gyanúsítottaknak a gazdasági rendőrségen történt motozása során az egyik gyanúsított bejelentette, hogy a motozás alatt az asztalra helyezett 50 Napoleonját ismeretlen tettesek ellopták. Ebben az ügyben a gazdasági rendészet vezetősége, mivel [a] kínos lopási ügy az egész testület jó hírét veszélyezteti, a legerélyesebb nyomozást indította. A nyomozást maga Villányi ezredes, a gazdasági rendőrség vezetője vezeti.”⁴⁰

Egy olyan korban, amikor a rendőrség – csakúgy, mint a lakosság nagy része – elszegényedett és lerongyolódott volt, feltehetően egyes nyomozók is kísértésbe estek, és kihasználták a helyzet adta lehetőségeket. Razziák közben a detektíveknek rengeteg lehetősége adódott kenőpénz elfogadására és egyéb illegális haszonszerzésre. Nem csoda, hogy a gazdasági rendőrséget működése éveiben mindvégig körülengte a korrupció gyanúja. A levéltári források között fennmaradt vallomások és feljelentések alapján bizonyos, hogy egyes esetekben és bizonyos nyomozókkal kapcsolatban szó lehetett lefizetésekről és más törvénytelen cselekményekről.⁴¹ A gazdasági rendőrség állományának morális állapotát azonban forrás hiányában e tanulmány keretén belül elhamarkodott lenne megítélni.

A felsoroltakon kívül a gazdasági rendőrségnek még egyéb feladatai is voltak. A szervezethez külön gazdasági elemző csoport is tartozott, amelynek tagjai gazdasági elemzéseket készítettek, például kiértékeltek az infláció emelkedését 1946 elején.

³⁸ ORDASS Lajos: *Válogatott írások (folytatás)*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1998.

³⁹ BACZONI Gábor: Négy törvénysértő per utóélete. In: *Államvédelem a Rákosi korszakban*. I. m. 285–313.; CSESZKA Éva: Adalékok a Földművelésügyi Minisztérium megtisztításához. *Valóság*, 2006. június. 6. sz.; ÁBTL V-142 720/1 Ráth Károly és Balabán Péter vallomásai.

⁴⁰ Villányi ezredes vezeti az 50 Napoleon ügyében a nyomozást. *Kis Újság*, 1946. február 27. 3.

⁴¹ ÁBTL V-142 720/1, V-142 753.

A gazdasági rendőrség közreműködött a jótételi kötelezettségek teljesítésénél is. 1946 januárjában Kliment Vorosilovnak, a SZEB elnökének nyomására a Gazdasági Főtanács felszólította Villányi Andrást, hogy osztálya indítson nyomozást a Mátravidéki Erőmű leszerelésének késlekedése miatt, és állapítsa meg, hogy a mulasztásokért kik a felelősek. Villányinak hetente kellett jelentést tennie az ügyről.⁴²

A szervezet vége

A gazdasági rendőrség sikeres szervezet volt, ám a hatásköri viták és személyi ellentétek miatt Villányi András komoly ellenségre tett szert Péter Gábor, az államvédelmi szervek nagy hatalmú ura személyében. Mivel túl szoros szálak fűzték Rajk László belügyminiszterhez is, annak háttérbe szorításával a gazdasági rendőrség vezetője is támadhatóbbá vált. Rajk külügyminiszterre való lefokozása után Villányi András karrierje is hamarosan hanyatlani kezdett. 1948 végére megszüntették a gazdasági rendőrséget is. A december 15-én megjelent rendeletben az alábbiakkal indokolták a döntést: „A Budapesti Rendőr-főkapitányság keretében önállóan működő Gazdasági Rendészeti Ügyosztály megszervezését a háború utáni súlyos gazdasági viszonyok, az infláció alatt elburjánzott gazdasági bűncselekmények hatásos üldözése tette szükségessé. A Gazdasági Rendészeti Ügyosztály ezt a feladatát be is töltötte. Az ország gazdasági életének stabilizálódása és megszilárdulása ma már indokolatlanná teszi ennek az önálló szervezetnek a fenntartását.”⁴³

A Gazdasági Rendészeti Ügyosztály részeit, kiváltságaik megszüntetésével, beolvastották más szervezetekbe. Az állomány java – Gazdaságszervezési Főcsoport elnevezéssel – a Budapesti Főkapitányság Bűnügyi Osztályának része lett, egy alosztályt pedig az újonnan létrejött BM Államvédelmi Hatósághoz soroltak be.

Villányi András rendőr ezredest leszerelték, és pénzügyminisztériumi főosztályvezetővé nevezték ki. Főnöke és pártfogója, Rajk László bukása őt is magával rántotta. 1948 szeptemberében, a Rajk per tárgyalása idején, az ÁVH letartóztatta Villányit. Félévvel később a Szabinyi Endre és társai ügy másodrendű vádlottjaként – zárt tárgyalá-

⁴² *A magyar jótétel és ami mögötte van... Válogatott dokumentumok 1945–1949.* Válogatta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: BALOGH Sándor–FÖLDESI Margit. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 67–69.

⁴³ Belügyminisztérium 584 309/1948. BM sz. rendelet. *Rendőrségi Közlöny*, IV. 1948. december 15. sz. 948.

son – halálra ítélték. A fellebbezés elutasítása után 1950. május 26-án végezték ki.⁴⁴

A leírt esetek talán sejtetik, hogy a háború utáni években milyen komoly hatalma volt a gazdasági rendőrségnek. Tagjai, miközben a törvény előírásai szerint jártak el és könyörtelenül intézkedtek a vétkesekkel szemben, akár életeket is tönkretelthettek – és talán tettek is. A gazdasági rendőrség „történelmi szerepét” firtatva meg kell még említeni, hogy az általa leleplezett „elvetemült” bűnösök vétkei mai szemmel gyakran már cseppet sem elrettentőek, sőt időnként természetes reakciónak tűnnek egy kissé „őrült” korban. Mai világunk kis- és nagykereskedői szokványos árufelvásárlásaikkal, egy-egy jól sikerült üzletkötésükkel a háború utáni időszakban nagy eséllyel mind törvényt szegtek volna. 1945–1946 táján viszont az országban olyan kevés élelmiszer állt rendelkezésre a lakosság ellátására, hogy a kormányzat kénytelenek voltak bevezetni bizonyos kényszerítő intézkedéseket. A GRO gazdaságellenőrző tevékenysége bizonyos értelemben csak azt szolgálta, hogy normalizálja a lakosság ellátását. Másfelől viszont a gazdasági rendőrség részt vett a háború alatt létrehozott hadigazdálkodás továbbvitelében, a kötött gazdálkodás gazdaságpolitikai koncepciójának a lakosságra erőltetésében, és eközben a szovjet típusú gazdasági „rendszerváltáshoz” asszisztált, jócskán megelőzve a kommunisták nyílt politikai hatalomra jutását.

⁴⁴ Villányi András perújítási anyagai. ÁBTL 2.1. – I/11 (V-142 720), 2.1. – I/11 (V-142 720/1), 2.1. – I/11 (V-142 753.)